

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tämä on alkuperäisen artikkelin rinnakkaistallenne (kustantajan versio).

Viite:

Valkama, K., & Hautamäki, T. (2022). Osallistavan opetuksen kerroksellisuus. Teoksessa T. Hautamäki, A. Aalto, A. Alaverdyan, & Silja Saarikoski (toim.), *Osallisuus ihmistyössä* (s. 186 - 196). (Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 177).
Seinäjoen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022122873919>

OSALLISTAVAN OPETUKSEN KERROKSELLISUUS

Katja Valkama, HTT, YTM, tutkimus- ja kehittämispäällikkö,
yliopettaja, SeAMK

Tiina Hautamäki, YTT, yliopettaja, SeAMK

1 JOHDANTOA

Osallistava opetus pyrkii haastamaan traditionaalista opetusta. Tavoitteena on rikkoa hierarkkista opettaja – opiskelija asetelmaa ja mahdollistaa moniulotteinen oppiminen osallistumisen ja aktiivisen toiminnan kautta. Sosiaalialan ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnoissa pyrittiin tarjoamaan opiskelijoille monipuolisia osallistumismahdollisuuksia, jotka kaikki rikastavat oppimista ja tukevat erilaisten oppijoiden oppimista. Keväällä 2022 toteutettiin Sosiaalipalveluiden asiakkaat ja ammattilaiset -opintojakso. Opiskelijat itse osallistuivat opintojakson opiskeluun eri tavoin. Heidän oppimistehtävänsä muodostui ryhmätyöstä, jonka tekeminen edellytti työskentelyä ryhmässä, keskusteluita, kirjallisen työn tekemistä, yhteistyötä sosiaalipalveluita tarjoavan organisaation kanssa, esityksen laatimista, esiintymistä ja vertaisarviointia.

Sosiaalipalveluiden asiakkaat ja ammattilaiset -opintojakson tavoitteena on, että opiskelija osaa arvioida ammattilaisten ja asiakkaiden välisiä suhteita osana sosiaalipoliittista toimintaa. Tavoitteena on, että opiskelija osaa selittää asiakaslähtöisyyden periaatteita, rajoja ja mahdollisuuksia (SeAMK, 2020). Opintojakson oppimistehtävässä tuli tarkastella asiakaslähtöisyyttä, asiakkaan ja ammattilaisen rooleja palvelutarjonnassa sekä heidän osallisuuttaan. Ylemmässä ammattikorkeakoulutuksessa opinnoissa pyritään siihen, että opiskelijat omaavat kriittisen ja reflektiivisen tarkastelutavan opiskeltaviin sisältöihin. Opintojakson suorittaminen edellytti opiskelijoilta kriittistä

ajattelua sekä harkinta- ja arvostelukykyä, joka on opiskeltaviin asioihin kohdistuvaa taitavaa ajattelua ja vastuullista harkinta- ja arvostelukykyä (Tomperi, 2017).

Sosiaalipalveluiden asiakkaat ja ammattilaiset -opintojakso fokusoitui asiakaslähtöisyyteen. Tehtävä edellytti jokaisen aktiivista osallistumista monella eri tavalla. Toteutuksessa tehtiin yhteistyötä ryhmän kesken, mahdollisesti työelämän ja palveluja käyttävien asiakkaiden kanssa ja lopuksi vertaisarviointia ja palautteenantoa toisille ryhmille. Osallistumisen kautta voidaan saavuttaa osallisuuden kokemuksia. Näitä kokemuksia syntyi ryhmässä opiskelijoille, heidän kohtaamilleen asiakkaille sekä työyhteisöille.

Artikkelissa pohditaan osallistumisen kerroksia sekä niiden kautta saavutettavaa osallisuuden mahdollisuutta. Artikkelin etenee siten, että aluksi artikkelia taustoitetaan osallistavan pedagogiikan ja arvioinnin käsitteiden tarkastelulla. Seuraavaksi tuodaan esille opintojakson sisältöä ja tehtävien toteutumista, jossa tarkasteltiin sosiaalipalveluja tuottavia organisaatioita ja sosiaalialan ammattilaisten perehdyttämistä asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Sitten kuvataan toteutettua vertaisarviointia sekä sen merkitystä osallisuuden kokemukselle. Artikkelin lopuksi pohditaan opintojakson toteutuksen onnistumista osallisuuden näkökulmasta. Pohdinta keskittyy osallistavaan pedagogiikkaan liittyviin haasteisiin sekä vertaisarvioinnin merkitykseen osana opintoja.

2 OSALLISTAVA PEDAGOGIIKKA

2.1 Osallistava pedagogiikka ja arviointi

Yhteiskunnalliseen toimintaan on kohdistunut monenlaisia muutoksia. Yksi keskeinen ilmiö on eri toimijoiden osallistumismahdollisuuksien lisääminen ja kehittäminen, joiden kautta osallisuus lisääntyy. Pedagogiikka ja siihen liittyvä arviointi eivät ole tästä poikkeuksia. Osallistava pedagogiikka perustuu teoriaan demokraattisen opetuksen pedagogisesta lähestymistavasta, jonka voidaan ajatella perustuvan Freiren

ja Deweyn tavoittelemaan demokraattisen yhteiskunnan ihanteeseen (Simpson, 2018, s. 7). Osallistava pedagogiikka pyrkii edistämään oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja yhteistoimijuuden ihanteita.

Osallistava oppiminen (Participatory learning -lähestymistapa PLA) perustuu konstruktivistiseen teoriaan (Piaget, 1928; Vygotsky, 1978), jossa oppijat konstruoivat itse tietoa sen sijaan, että se tarjottaisiin heille valmiina. Sosiaalisen konstruktivismin oppimisteoriasta nousee yhteisöllinen oppiminen, joka pyrkii yhteiseen ymmärrykseen, yhteisen tiedon rakentamiseen vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Oppiminen tapahtuu soveltamalla tietoa aitoihin ongelmiin (Bieber ym., 2005). Arviointi linkittyy läheisesti oppimisprosessiin ja opiskelijat arvioivat sekä omaa oppimistaan että ryhmäoppimistaan (Koivula, 2015). Osallistavassa oppimisen lähestymistavassa on muutamia yleisiä elementtejä: 1) Opiskelijat esittävät kysymyksiä sekä suunnittelevat projekteja (Problem Based Learning, PBL) 2) Vertaisoppiminen ja vertaisarviointi 3) Joustavuus sekä tehtävien valinnassa että toteuttamistavassa 4) Opiskelijan valta ja vastuu oppimisesta (mt.).

Osallistavassa oppimisessä opettajan rooli muuttuu fasilitaattorin, valmentajan ja/tai mentorin rooliksi (Kenny & Wirth, 2009). Oppiaineista ei vain kaadeta opiskelijoille, vaan oppiminen edellyttää aktiivista toimintaa myös opiskelijalta. Osallistuva oppiminen perustuu ajatukseen transformatiivisesta oppimisesta, jossa opettajan tehtävänä on kannustaa oppijoita uudistamaan tapaa, millä he tarkastelevat ja ajattelevat ilmiöitä.

Niemi tarkastelee artikkelissaan (2008) ja väitöskirjassaan (2009) osallistavaa pedagogiikkaa sekä osallisuutta kouluissa. Hän kuvaa myös kehittämäänsä osallistavia opetusmenetelmiä. Osallistava pedagogiikka nähdään perinteisiä opetuksen ja oppimisen käsityksiä kritisoiduna ja muokkaavana voimana, jonka perusta rakentuu sosiokulttuuriseen ja konstruktivistiseen käsitykseen opetuksesta ja oppimisesta. Oppiminen perustuu yhteisölliseen toimintaan, jossa opiskelijat konstruoivat tietoa vuorovaikutuksessa. Opiskelijoilla voi olla osallistavassa pedagogiikassa aktiivinen rooli oppimisen arvioitsijoina.

2.2 Oppiva organisaatio ja vertaisarviointi

Opintojaksolla oli nähtävissä elementtejä oppivasta organisaatiosta, kun siinä tarkasteltiin sosiaalipalveluja tuottavia organisaatioita ja sosiaalialan ammattilaisten perehdyttämistä asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Perehdyttäminen ja organisaation toiminnan tarkastelu ovat osa organisatorista toimintaa ja sen kehittämistä. Organisaatioissa tarvitaan pohjatietoa ja osaamista, jonka varassa voidaan oppia uutta, soveltaa osaamista sekä ymmärtää monimuotoisia ilmiöitä (Ojala, 2018, s. 17). Perehdyttäminen on mahdollista, kun ymmärretään omaa toimintaa ja osataan sanoittaa se niin, että tiedon pystyy välittämään toiselle henkilölle. Organisaatioissa työn tekemisen toimintaympäristö on jatkuvassa muutoksessa (Laaksonen ym., 2019, s.115). Työntekijöiden on kehitettävä osaamistaan jatkuvasti. Jatkuva muutos ja organisaation osaamisen kehittäminen vaatii onnistuakseen sitä, että työpaikkakulttuuriin kuuluu oppimiseen liittyvä kasvun mahdollisuus. Oppiminen ei etene suoraan kohti onnistumista, vaan sitä voi tapahtua osaamattomuuden ja virheiden kautta. Keskeistä oppimisessa on kuitenkin osallisuus, vain osallistumisen kautta voidaan oppia ja aidosti kehittää sekä omaa että organisaation toimintaa.

Vertaisarvioinnissa opiskelijat arvioivat toisten ryhmien tehtäviä annettujen kriteerien pohjalta. Vertaisarviointi on oppimistilanne, josta saadaan lisäarvoa, kun opiskelijat oppivat toinen toistensa tehtävistä (SeAMK, sisäinen tietolähde, 2022). Vertaisarviointi kehittää myös työelämätaitoja, kun arviointi-, yhteistyö- ja argumentaatiotaidot ja oman osaamisen tunnistamisen taidot edistyvät vertaisarvioinnin myötä.

Vertaisarvioinnissa korostuu opiskelijan itseohjautuvuus. Opiskelijat kehittävät omaa asiantuntijuuttaan oppijoina ja muodostavat kuvaa siitä, millaista on sosiaalialan ylemmän amk-tutkinnon tuottama tieto- ja osaamistaso (Toivola, 2019, s. 46). Opiskelijan asiantuntijuuden kehittymiseen liittyy jatkuva ymmärryksen ja osaamisen syventäminen. Vertaisarviointi voi syventää osaamista ja tukea asiantuntijuuden kehittämistä. Se myös kehittää itsearviointitaitoa.

Opiskelijoiden toisilleen antamassa vertaisarvioinnissa on kaksi roolia: palautteen antajan ja saajan roolit (Nieminen, 2019, s. 191). Vertais-

palautteen antajan rooliin kuuluu palautteen suhteuttaminen opintojakson arviointikriteereihin ja taito antaa koherenttia ja laadukasta arviointia. Vertaispalautteen saajat tarkastelevat saamaansa palautetta kriittisesti ja voivat päättää, miten he saamaansa palautteen ottavat huomioon.

3 OPINTOJAKSON TEHTÄVÄ JA VERTAISARVIOINTI

3.1 Opintojakson tavoitteet

Sosiaalipalveluiden ammattilaiset ja asiakkaat -opintojakso on ajoitettu ylemmän AMK-tutkinnon opiskelussa toiseen lukuvuoteen. Opintojakso Sosiaalipalveluiden ammattilaisia ja asiakkaita toteutettiin ryhmälle YSOS20 keväällä 2022. Suurin osa opiskelijoista suoritti ja ajoitti opintonsa niin, että opintojakso suoritettiin toisena vuonna, jolloin lähes koko ryhmä oli mukana sovittuina lähipäivinä opintojaksoa ja siihen liittyviä tehtäviä tekemässä.

Opintojakson tehtävässä hyödynnettiin osallistavaa vertaisoppimista. Opiskelijat olivat opintojensa ajan työskennelleet ns. kotiryhmissä, joissa kaikki ryhmätehtävät on tehty. Kotiryhmien tarkoitus on tukea opiskelijoiden ryhmäytymistä, tiimitaitoja sekä opintojen etenemistä. Opintojaksolla oli tavoitteena, että opiskelija osaa arvioida ammattilaisten ja asiakkaiden välisiä suhteita osana sosiaalipoliittista toimintaa. Toisena tavoitteena oli, että opiskelija osaa selittää asiakaslähtöisyyden periaatteita, rajoja ja mahdollisuuksia.

3.2 Opintojakson tehtävä

Oppimistehtävässä opiskelijoiden tuli valita jokin sosiaalipalveluja tuottava organisaatio ja selvittää, mikä on organisaation tehtävä ja mikä/mitkä tekijät ohjaa(vat) organisaation ja sosiaalialan ammattilaisten toimintaa. Keskeistä oli kiinnittää huomiota siihen millaiset reunaehdot, kuten lainsäädäntö, ohjaavat organisaation palvelutuotantoa? Mikä taas on ammattilaisen rooli ja tehtävä organisaation toiminnassa. Lisäksi tuli

tarkastella miten asiakaslähtöisyys toteutuu organisaatiossa? Millainen on asiakkaan rooli ja mahdollisuudet asiakaslähtöisyyteen? Näiden pohdintojen perustella tuli laatia tuotos, jonka avulla ammattilainen voidaan perehdyttää asiakkaan kanssa työskentelyyn asiakaslähtöisesti. Perehdyttäminen edellyttää toiminnan ymmärtämistä ja sen kuvaamista toiselle. Tuotoksen muodon sai jokainen ryhmä valita itse. Lisäksi piti tehdä kirjallinen tuotos, jossa kuvattiin tarkasti organisaatio, sen tarjoamat palvelut, sen toimintaa ohjaavat reunaehdot, ammattilaisten ja asiakkaiden roolit sekä asiakaslähtöisyys ko. palvelussa. Jokaisen ryhmän lopullinen perehdytystuotos esitettiin yhteisessä työpajassa ja muut ryhmät arvioivat jokaisen ryhmän molemmat tuotokset, sen esittelyn sekä antoivat kokonaisuudesta kirjallisen palautteen.

Jokaisella ryhmällä oli hyvin vapaat kädet valita, minkä organisaation toimintaa ja millaista palvelua lähtevät tarkastelemaan. Jokaisen ideat käytiin yhdessä läpi ja niistä annettiin yhteisesti palautetta. Suurin osa toteutti tehtävän yhteistyössä työelämätahon kanssa ja osa aktivoi palvelunkäyttäjiä ja asiakkaita sisällön tuottamisessa ja asiakaslähtöisyyden määrittelyssä. Lopullisen tuotoksen muodon ryhmät saivat itse päättää.

Pääosin ryhmät olivat tehneet kirjallisen työn lisäksi PowerPoint-esitykset, yksi ryhmä oli tehnyt näiden tueksi yhdessä asiakkaiden kanssa Tiktok-videon ja toinen ryhmä oli haastatellut organisaation tiimin jäseniä ja laatinut niistä mielenkiintoisen Youtube-videon. Yksi ryhmä oli nauhoittanut PowerPoint-esityksen-esityksen ja yhden ryhmän perehdytystuotos oli kirjallinen opas. Lisäksi tehtävänä oli laatia täydentävä kirjallinen raportti, josta käyvät ilmi mm. teoreettinen tausta sekä lähteet. Tuotokset esiteltiin koko ryhmälle ja lopuksi jokainen ryhmä vertaisarvioi toisten työt. Opintojakson oppimisalustana toimi Moodle ja vertaisarviointi tehtiin Moodlessa keskustelualustalla.

3.3 Vertaisarviointi osana tehtävää

Arvioinnin kriteerit tulee olla etukäteen opiskelijan tiedossa, on sitten kyseessä opettajan suorittama, opiskelijan itse- tai vertaisarviointi. Opintojaksolla oli jo Peppiin kirjattu tietyt arviointikriteerit. Niiden pohjalta kehitettiin alustavat arviointikriteerit. Arviointikäytänteestä

keskusteltiin opiskelijoiden kanssa ennen sen käyttöön ottamista (Norrena, 2019), joten vertaisarviointi perustui ennalta laadittuihin ja yhdessä keskusteltuihin kriteereihin. Opiskelijoilla oli mahdollisuus vaikuttaa siihen, otetaanko vertaisarviointi opintojaksolla käyttöön. Lisäksi vertaisarvioinnin kriteerit työstettiin yhdessä valmiiksi ja niistä keskusteltiin ja tehtiin yhdessä tarvittavia tarkennuksia tai korjauksia. Jokainen ryhmä vertaisarvioi kaikkien muiden ryhmien tuotokset ja kirjoitti niistä kirjallisen palauteen Moodlen keskustelualueelle, jolloin arvioitavalle ryhmälle kävi ilmi, keneltä palaute oli tullut.

Opintojakso, johon vertaisarviointi sisältyi, sijoittui ajallisesti opintojen loppuvaiheeseen. Opiskelijat olivat saaneet palautetta ja keskustelleet arvioinneista useiden opintojaksojen aikana. Ryhmällä oli ollut vertaisarviointi käytössä yhdellä opintojaksolla aiemmin, joten he olivat testanneet arvioinnin tapaa. Tuolloin vertaisarviointi toteutettiin toisella tavalla, yksilöiden tehtäviin kohdistuvana arviointina. Jokainen opiskelija arvioi kahden muun opiskelijan itsenäisen työn Moodlen työpajatoiminnon kautta. Opiskelija sai toisten arvioinnit ja palautteet nimettöminä. Sosiaalipalveluiden ammattilaiset ja asiakkaat -opintojakson vertaisarviointi tapahtui ryhmien välisenä arviointina siten, että kukin ryhmä vertaisarvioi kaikkien muiden ryhmien tehtävät.

Vertaisarviointiin voidaan liittää mielikuva, että opettaja pääsee arviointityössä helpommalla ja säästää arviointiin yleensä kuluvaan aikaa (Nieminen, 2019, s. 189). Tästä ei kuitenkaan ole kysymys. Vertaisarviointi muuttaa opettajan ja opiskelijoiden välistä suhdetta, kun opiskelijoita osallistetaan arviointiin. Opintojaksolla tehtävien arviointi painottui opiskelijoille. Opiskelijat tekivät vertaisarvioinnin ryhmissä ja arviointi kohdistui toisiin ryhmiin. Opintojaksolla opettajat olivat kuitenkin vastuussa arvioinnista; he muodostivat vertaisarviointia varten lomakkeen sekä tekivät lopullisen arvioinnin.

Arviointiprosessia pidettiin vaativana, mutta antoisana. Opiskelijoiden toinen toisilleen antama palaute oli rakentavaa ja riittävän kriittistä. Parasta vertaispalautetta saivat tuotokset, joissa oli aidosti osallistettu asiakkaita ja organisaation henkilökuntaa. Näistä tuotoksista osa meni myös suoraan organisaation omaan käyttöön. Vertaisarvioinnissa opiskelijat voivat kehittää arvioinnin taitojaan ja tapaansa antaa vertais-

ryhmän muille jäsenille palautetta. Arviointi ei ollut yksilökohtaista, kun vertaisarvioitsijoina toimivat ryhmät, jotka antoivat toisilleen palautetta. Tämä teki vertaisarviointista ehkä helpompaa kuin mitä yksilötehtävien vertaisarviointi voisi olla.

4 LOPUKSI

Osallistava pedagogiikka edellyttää kaikkien oppimiseen osallistuvien osapuolten aktiivista osallistumista. Osallistava pedagogiikka ei kuitenkaan automaattisesti edistä kaikkien oppimista. Menestyminen opinnoissa edellyttää sitä, että opiskelija on motivoitunut oppimiseen ja osallistumiseen sekä omaa hyvää ajankäytön hallintaa (Tervakari ym., 2012, s. 209). Sosiaalipalveluiden ammattilaiset ja asiakkaat –opintojaksolle eivät kaikki opiskelijat osallistuneet tai ehtineet osallistua samassa tahdissa. Ryhmässä oli jo opintojen alkuvaiheessa muodostettu kotiryhmät, jotka toimivat kaikkien ryhmätehtävien kokoonpanona. Ryhmä kantaa yhteisesti vastuun tehtävien suorittamisesta, työnjaosta ja vastuista. Opettajan tukemana kaikkien ryhmien toiminta oli onnistunutta. Jos oppimistehtävän suorittaminen ei onnistunut ryhmän mukana, edellytti se tehtävän soveltamista ja toisenlaisen oppimistehtävän suunnittelua niille opiskelijoille, jotka syystä tai toisesta eivät pystyneet osallistumaan. Näiden opiskelijoiden kokemus opintojaksosta ja osallisuuden näkökulmasta muodostui varmasti toisenlaiseksi.

Opiskelijan osallistuminen on yhteisöllinen kokemus (Poutanen, 2012, s. 21). Opiskelijat kokivat ja toimivat opintojensa aikana useissa mahdollisesti rinnakkain toimivissa yhteisöissä. Sosiaalipalveluiden ammattilaiset ja asiakkaat –opintojaksolla opiskelijat toimivat kotiryhmissään, jotka olivat muodostuneet heille opintojen aikana tutuiksi yhteisöiksi, joissa he olivat oppineet toimimaan, jakamaan ja tuottamaan sekä arvioimaan tietoa. Lisäksi he toimivat oman aloituserän opiskelijaryhmässä, johon kuuluvat kaikki opintojaksolla olevat opiskelijat. Lähes kaikki opiskelijat olivat päätoimisesti työelämässä ja he olivat tehneet opintoihin liittyviä oppimistehtäviä omiin työyhteisöihinsä liittyen. Tähänkin tehtävään tuli saada työelämäyhteys ja jokaisen ryhmän tuli valita joku sopiva sosiaalipalveluja tarjoava organisaatio ja se lähes kaikissa ryhmissä oli jonkun ryhmäläisen työyhteisö.

Opintojaksolla opiskelijat osoittivat omaavansa kriittistä ajattelua, johon kytkeytyi itsearviointia ja valmiutta koetella aiemmin omaksutuja näkemyksiä (Tomperi, 2017, s. 96). Tulevaisuuden työelämässä tarvitaan reflektioivia ajattelijoita (Nieminen, 2019, s. 189). Työelämässä korostuu itseohjautuvuus ja tarve uudistumiseen on jatkuvaa. Vertaisarviointi on arviointimuoto, joka osallistaa opiskelijoita ajattelemaan ja aktivoi oppimista. Vertaisarvioinnin harjoittelu osana opiskelua luo hyvän pohjan yhteiselle oppimiselle ja työyhteisöjen kehittämiseksi. Vertaisarviointi sopii monen ikäisille oppijoille, mutta erityisen hyvin se sopii työelämää ja opintoja yhdistäville aikuisopiskelijoille.

Opintojakson suorittaminen haastoi opiskelijoita toimimaan uudella itseohjautuvalla tavalla, joka vaati heiltä aktiivista osallisuutta myös toisten ryhmien tehtävien vertaisarvioinnin muodossa. Opintojakso kuitenkin tarjosi mahdollisuuden moniulotteiseen osallisuuden tarkasteluun. Käsiteltävä aihe sisältää osallisuuden huomioonottamista, asiakkaan ja ammattilaisen suhde sosiaalipalveluissa on osallisuuden tai osattomuuden värittämää. Oppimistehtävän suorittamisessa oli monen tasoisia osallistumisen tarjoumia, oman kotiryhmän, koko opiskelijaryhmän sekä työyhteisöjen työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa. Ilman osallistumista opintojaksoa ei olisi voinut suorittaa. Toivottavasti aktiivinen osallistuminen avasi opiskelijoille myös ovia osallisuuden kokemuksille.

LÄHTEET

Bieber, M., Shen, J., Wu, D., & Starr, R.H. (2005). *Participatory learning approach*. Idea Group.

Hawkins, J., & Pea, R. D. (1987). Tools for bridging the cultures of everyday and scientific thinking. *Journal for research in science teaching*, 24(4), 291-307. <https://doi.org/10.1002/tea.3660240404>

Kenny, R. K., & Wirth, J. (2009). Implementing participatory, constructivist learning experiences through best practices in live interactive performance. *The journal of effective teaching*, 9(1), 34-47. http://uncw.edu/cte/et/articles/Vol9_1/Kenny.pdf

Koivula, U.-M. (2015). SEE ME! – Format: Participatory pedagogy and coaching. Teoksessa U.-M. Koivula, & S. Kuikka (toim.), *Community arts in education and social work* (s. 8–20). Tampere University of Applied Sciences. Series B. Reports 79. TAMK. <https://julkaisut.tamk.fi/PDF-tiedostot-web/B/79-See-Met.pdf>

Laaksonen, H., & Salin, S. (2019). *Iloa ja intoa johtamiseen: Käytännön eväitä sosiaali- ja terveysalan esimiestyöhön*. Oppian.

Niemi, R., (2008). Osallisuus koulussa: sanahelinää vai opetusta rikastuttava mahdollisuus. Teoksessa M. Lanas, H. Niinistö, & J. Suoranta (toim.) *Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä 2*. (s. 121–147). Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-7544-3>

Niemi, R. (2009). *Onks tavallinen koe vai sellanen, missä pitää miettii? Ympäristölähtöisen terveystieteiden pedagogiikan kehittäminen narratiivisena toimintatutkimuksena* [Studies in sport, physical education and health 140] [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5174-0>

Nieminen, J. H. (2019). Vertaisarviointi. Teoksessa A. Luostarinen, & J. H. Nieminen (toim.), *Arvioinnin käsikirja*. PS-kustannus.

Norrena, J. (2019). *Oman oppimisen kapteeni*. PS-kustannus.

Otala, L. (2018). *Ketterä oppiminen: Keino menestyä jatkuvassa muutoksessa*. Kauppakamari.

Poutanen, K., Toom, A., Korhonen, V., & Inkinen, M. (2012). Kasvaako akateeminen kynnys liian korkeaksi? Opiskelijoiden kokemuksia yliopistoyhteisöön kiinnittymisen haasteista. Teoksessa M. Mäkinen, J. Annala, V. Korhonen, S. Vehviläinen, A.-M. Noregrann, P. Kalli, & P. Svärd (toim.), *Osallistava korkeakoulutus* (s. 17–46). Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8947-1>

Piaget, J. (1928). *Judgement and reasoning in the child*. Routledge & Kegan Paul.

SeAMK Seinäjoen ammattikorkeakoulu. (2020). Opetussuunnitelmat 2020–2021. Sosiaali- ja terveysala ylempi AMK. <https://newops.seamk.fi/fi/opetussuunnitelmat-2020-2021>

Simpson, J. (2018). *Participatory pedagogy in practice: Using effective participatory pedagogy in classroom practice to enhance pupil voice*

and educational engagement (Global Learning Programme Innovation Fund Research Series 5). Global Learning Programme (GLP); Development Education Research Centre, UCL Institute of Education. https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10124364/1/Participatory_Pedagogy_in_Practice_Using.pdf

Tervakari, A.-M., Silius, K., Huhtamäki, J., & Kailanto, M. (2012). Verkostoitumisen visualisoinnit opetuksen tukena. Teoksessa M. Mäkinen, J. Annala, V. Korhonen, S. Vehviläinen, A.-M. Norergrann, P. Kalli, & P. Svärd (toim.), *Osallistava korkeakoulutus* (s. 201–229). Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8947-1>

Toivola, M. (2019). *Käänteinen arviointi*. Edita.

Tomperi, T. (2017). Kriittisen ajattelun opettaminen ja filosofia. Pedagogisia perusteita. *Niin & Näin*, (4). <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn174-17.pdf>

Vygotsky, L.S. (1978). Interaction between learning and development. Teoksessa M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman (eds.), *Mind and society: The development of higher psychological processes* (79–91). Harvard University Press.